

Waardigheid en zorg

Utrecht, 13 Mei 2011

Carlo Leget, UvT

www.zorgethiek.nu

1

Op weg naar een familiegesprek kom ik op de gang meneer Van Vugt tegen. Hij is bekend met gevorderde Parkinson en daardoor rolstoelgebonden en traag, erg traag. Als hij mij ziet, vraagt hij steevast: 'Dokter, kan ik u even spreken?' In het verleden gingen die gesprekken steeds weer over zaken met betrekking tot de organisatie van de zorg op de afdeling. Pillen die te laat gegeven worden, de zuster die zo vroeg was met wekken, enzovoort.

Na uitleg over mijn beperkte zeggenschap op dit gebied verwees ik hem dan naar de afdelingsmanager. Bovendien was van 'even' een gesprek geen sprake, gezien zijn lage spreek- en denktempo.

Nu ik in haast op weg ben naar de familie van een andere cliënt, heb ik geen tijd voor en geen zin in weer zo'n gesprek met meneer Van Vugt. Dus versnel ik mijn pas en roep al langslappend 'goedemiddag!' Tegen de tijd dat meneer, traag als hij is, 'Dokter, kan ik u even spreken?' heeft geformuleerd, ben ik alweer een paar meter verder, en kan ik doen alsof ik hem niet heb gehoord.

3

Nauwelijks ben ik binnen of mijn telefoon gaat. Ze weten me opmerkelijk vroeg te vinden op deze carnavalsmaandag. Ene mevrouw Bekkers wil mij per se spreken over een misstand in de zorg, aldus de receptioniste, en ze verbindt door. Mevrouw Bekkers klinkt erg kwaad. 'Mijn man is gisteren naar de carnaval geweest,' briest ze door de telefoon, 'en u weet drommels goed dat hij christelijk-gereformeerd is! Wij vieren nooit carnaval! Nóóit, hoort u? En ik vind het heel erg dat hij zo in verzoeking is gebracht. Hij mag het dan door z'n ziekte allemaal misschien niet meer weten, maar dat betekent niet dat jullie maar wat kunnen doen!'

Ze moet even ademhalen, en dat geeft mij de gelegenheid ertussen te springen.

'Wat vervelend dat het zo gelopen is,' beaam ik, 'was uw man erg van slag?'

'Mijn man was helemaal niet van slag,' roept mevrouw nu, 'dat is juist het punt! Hij deed gewoon mee en heeft zich door jullie toedoen belachelijk gemaakt! Respectloos is het. Dit mag nóóit meer gebeuren!'

De spraakverwarring

Waardigheid:

- decorum
- Dying with dignity
- leeg begrip: nutteloos (Ruth Macklin)
- synoniem voor autonomie
- intrinsieke kwaliteit
- ervaringsfeit
- ...

De herkomst

Waardigheid in Van Dale:

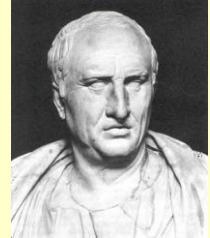
1. Hoedanigheid van waardig te zijn; eigenschap of omstandigheid van eerbied te verdienen of wekken [waardig=achting, eerbied verdienend of wekkend]
2. Ambt waaraan eer en aanzien verbonden is, aanzienlijke betrekking
3. (*scheik.*) *valentie*

Woordveld: eerbied, achting, respect, eer, hoogachting

Waardigheid als begrip

Cicero (106 - 43 v. Chr.)

1. Sociaal: publieke erkenning van iemands functie
2. Innerlijke en blijvende wezenstrek waardoor een mens zich van andere wezens onderscheidt

Waardigheid als begrip

Oude en Nieuwe Testament

OT: nauwelijks iets

NT: *semnotes* 3 keer:
'ernst'

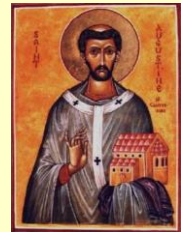

Waardigheid als begrip

Kerkvaders: *Dignitas Christiana*

Wezenstrek krijgt christelijke betekenis, omdat de mens is geschapen naar Gods beeld.

Augustinus: 'Zoals God elk schepsel overtreft, zo overtreft de ziel elk lichamelijk schepsel door de waardigheid van haar natuur'

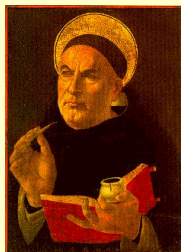
Waardigheid als begrip

Thomas van Aquino (1224/5-1274)

Waardigheid van de persoon als zelfstandig zijnde met een rationele natuur

Imago Dei motief
Vrije wil-motief

Waardigheid: moreel – amoreel

Summa Theologiae II-II q. 64. a. 2. ad3

Mag je een zondaar doden?

... een mens die zondigt wijkt af van wat redelijk is. Daarom zinkt hij onder de **menselijke waardigheid** voor zover een mens van nature vrij is en omwille van zichzelf bestaat, en zakt hij af tot het niveau van de ondergeschiktheid van dieren. Zo iemand wordt dan geordend op het nut van anderen, volgens wat er in Ps 49,21 staat: *de mens, wanneer hij in eer is, ziet het niet in. Hij lijkt op lastdieren zonder verstand, en wordt hun gelijke*. En in Spr 11,28 staat: *wie dwaas is zal de wijze dienen*. Daarom, hoewel het op zichzelf slecht is om een mens te doden die zijn **waardigheid** nog bezit, kan het goed zijn om een zondaar te doden. Want een slecht mens is slechter dan een dier en richt meer schade aan, zoals de Filosoof zegt in *I Politica 1 [1253a32] lectio 1* en in *VII Ethica 6 [1150a7] lectio 6*.

Waardigheid als begrip

Pico della Mirandola
(1463-1493)

Oratio de hominis dignitate

Mens is schepper van zichzelf:
daarop berust de
waardigheid van de mens

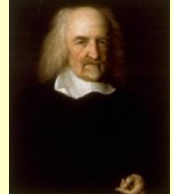

Waardigheid als begrip

Thomas Hobbes (1588-1679)

Homo homini lupus

De waarde van een mens is,
zoals dat ook bij andere zaken
geldt, zijn prijs: ... zoveel ervoor
gegeven wordt... afhankelijk van
de behoefte en het oordeel van
de ander.
De publieke waarde van iemand,
dat is de waarde die de staat
iemand toekent, noemen mensen
gewoonlijk 'waardigheid'.

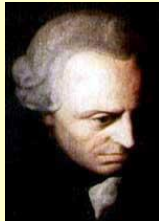

Waardigheid als begrip

Immanuel Kant (1724-1804)

Respect voor de ander is de
erkenning van de waardigheid
van een ander mens, een
waarde die geen prijs heeft...

Mens als doel in zichzelf: geen
relatieve waarde, maar een
intrinsieke waarde:
waardigheid

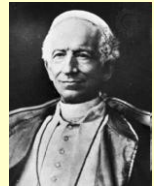
Waardigheid als begrip

Kerkelijke documenten

Leo XIII, *Rerum novarum* (1891):

'De waardigheid van de mens, die door God
zelf met grote eerbied bejegend wordt,
mag door niemand ongestraft worden
geschonden'

Natuurlijke rechten van de mens:
eigendom, bezit, grond, leven, arbeid,
huwelijk, levensonderhoud, vereniging

1948: Universal Declaration of Human Rights

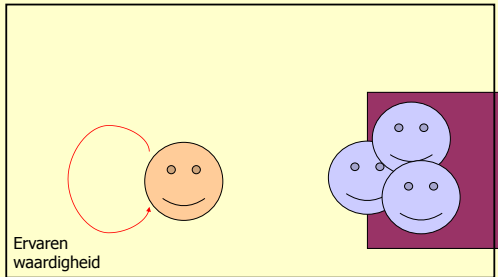
Artikel 1:

Alle mensen worden vrij en
gelijk in waardigheid en
rechten geboren. Zij zijn
begiftigd met verstand en
geweten, en behoren zich
jegens elkander in een geest
van broederschap te
gedragen.

Hoe bepalen we nu wat waardigheid is?

Waardigheid 1

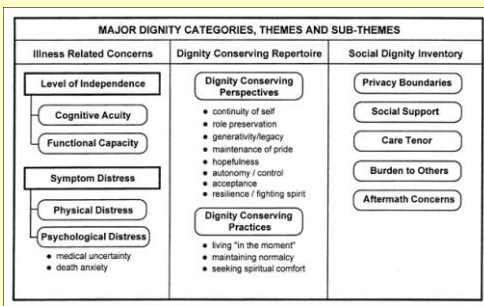

Voorbeeld 1: ervaren waardigheid

NVVE onderzoek (VUMC):

lichamelijk	psychisch	sociaal	existentieel
Zelfstandigheid, onafhankelijkheid, zelfredzaamheid	Mentale helderheid	Zich een last voelen	Geen controle over leven
Veranderingen in lichamelijk voorkomen	Neerslachtigheid	Privacy bedreigd	Niet meer zijn wie je was
Verontrustende symptomen	Niet kunnen accepteren	Niet met respect of begrip behandeld	Gewenst behandeldeel
Beperking activiteiten(hobby's)	Niet mentaal kunnen vechten	Geen steun gemeenschap	Leven geen zin
		Niet kunnen communiceren	Geen zinvol spiritueel leven
		Omgevingsfactoren	Onzekerheid
			Nadenken over het einde

Chochinov e.a, Dignity in the terminally ill: An empirical model, SocScMed 2002; 54:433-43

Kracht en probleem van 1 (ervaren waardigheid)

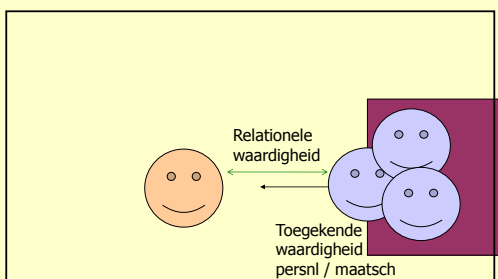
(Voorbeelden: NVVE, Chochinov)

+ Ervaring van eigen waardigheid (zelfrespect) is belangrijke bron van draagkracht

- Een mens kan zich vergissen: net als bij schoonheid

Waardigheid 2

Chochinov HM e.a., Dignity Therapy: A Novel Psychotherapeutic Intervention for Patients Near the End of Life. *J Clin Oncol* 2005; 23:5520-5

• Sterk verband tussen verlies van waardigheid enerzijds en depressie, angst, wens om te sterven, hopeloosheid, het gevoel een last voor anderen te zijn en een algehele verminderde kwaliteit van leven anderzijds

• Therapeutische sessies (30-60 min):

- (1) Instemming en uitsluiting depressie
- (2) Opgenomen sessie ('vertel me over je leven... meest belangrijke') -> tot verhaal gecomponeerd
- (3) Verhaal voorlezen aan de patiënt (emotioneel) met de mogelijkheid om door te praten

Dignity conserving care

- A: Attitude (zelfonderzoek naar houding en vooronderstelling)
- B: Behaviour (vriendelijkheid en respect)
- C: Compassion (Gevoelslaag komt erbij; 'opmerken van lijden en de wens om dat op te heffen')
- D: Dialogue (Meest en minst belangrijke – als ABC goed gebeuren)

Harvey Chochinov
psychiater
Winnipeg, Canada

BMJ 2007;335:184-7

Waardigheid

Het is niet genoeg om waardigheid te proclameren: ('easy listening'-concept of dignity)

Valadier: waardigheid is geen attribuut, maar een relatie

In de wederzijdse dynamiek van het zorgproces wordt de waardigheid van beide deelnemers gegenereerd

Annelies van
Heijst

Kracht en probleem van 2 (toegekende/relatieve waardigheid)

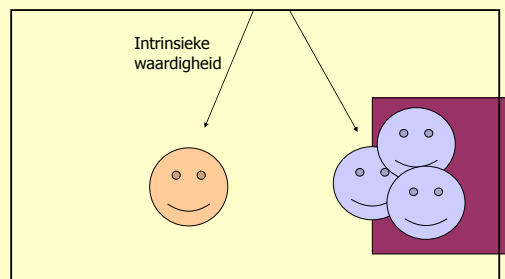
Voorbeeld: Van Heijst/Valadier, Chochinov

+ Waardigheid vraagt om erkenning door anderen: wie het nooit geleerd of ervaren heeft zal het nooit zelf verzinnen

- Cultuur kan waardigheid systematisch ontkennen (vrouwen, andere rassen)

Waardigheid 3

Kracht en probleem van 3 (intrinsieke waardigheid)

Voorbeeld: RKK, VN

+ Het kan een sterk contra-factisch begrip zijn met ethisch hermeneutische zeggingskracht (tegen alle schijn in)

- Er volgen nog geen duidelijke normen uit
- Het kan voor een 'gevangenis' zorgen wanneer er geen ervaren en relationele waardigheid is

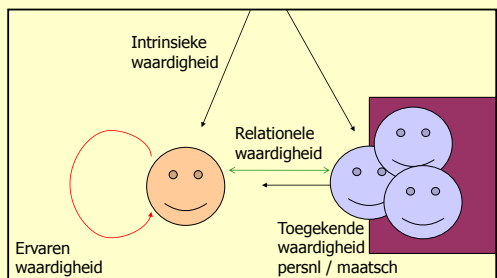
Wederzijdse invloed

1. Ervaren waardigheid is afhankelijk van erkenning door naasten en raamwerk
2. Naasten worden geïnspireerd door ervaren waardigheid en raamwerk van intrinsieke waardigheid
3. Raamwerk moet gedragen worden en herkend worden door de zieken en naasten

Voorstel

1. Waardigheid in de meest volle zin is wanneer 1, 2 en 3 elkaar kritisch in evenwicht houden
2. Dat is afhankelijk van een cultuur van bevordering van waardigheid
3. Waardigheid is dus een expressief, poëtisch en performatief begrip
4. De basis van dit alles ligt in de relationele waardigheid

Waardigheid

1

Op weg naar een familiegesprek kom ik op de gang meneer Van Vugt tegen. Hij is bekend met gevorderde Parkinson en daardoor rolstoelgebonden en traag, erg traag. Als hij mij ziet, vraagt hij steevast: 'Dokter, kan ik u even spreken?' In het verleden gingen die gesprekken steeds weer over zaken met betrekking tot de organisatie van de zorg op de afdeling. Pillen die te laat gegeven worden, de zuster die zo vroeg was met wekken, enzovoort.

Na uitleg over mijn beperkte zeggenschap op dit gebied verwees ik hem dan naar de afdelingsmanager. Bovendien was van 'even' een gesprek geen sprake, gezien zijn lage spreek- en denkt tempo.

Nu ik in haast op weg ben naar de familie van een andere cliënt, heb ik geen tijd voor en geen zin in weer zo'n gesprek met meneer Van Vugt. Dus versnel ik mijn pas en roep al langzaam 'goedemiddag!' Tegen de tijd dat meneer, traag als hij is, 'Dokter, kan ik u even spreken?' heeft geformuleerd, ben ik alweer een paar meter verder, en kan ik doen alsof ik hem niet heb gehoord.

2

We zijn bijna klaar met de visite. Margriet geeft me het dossier van meneer Spoelstra. 'Hij heeft een raar plekje op zijn hoofd,' kondigt ze aan, 'daar moet je even naar kijken.' We lopen gezamenlijk naar de huiskamer om meneer Spoelstra op te zoeken.

Halverwege de gang zit Truus in haar trippelstoel. 'Hé, hallo, kom eens hier,' roept ze ons toe. Ik buig me naar haar over. 'We komen zo bij je Truus' zeg ik, terwijl we haar passeren. We vinden onze meneer in de huiskamer achter de krant. 'Goedemorgen, meneer Spoelstra, ik ben de dokter, ik wil even op uw hoofd kijken, mag dat?' Nog voor hij van zijn krant kan opkijken, heb ik het eigenlijk al gezien. 'Bedankt, hoor!' zeg ik en ik geef hem een hand. Hij kijkt me een beetje vragend aan, maar buigt zich daarna toch weer over zijn krant.

Op de terugweg komen we weer langs Truus. 'Dag Truus,' groeten we in koor. 'Zuster, kom nou eens!' antwoordt Truus. 'Ze bedoelt jou,' zeg ik grijnzend tegen Margriet. Ik loop snel door naar het kantoor, de tijd dringt.

Als ik de twee laatste dossiers geschreven heb, neem ik afscheid van Margriet en haast me naar de uitgang. Ik kom natuurlijk weer langs Truus. 'Hé, hé, help me nou eens,' roept ze me toe. Ze probeert me beet te pakken. Ik ontwijk haar hand en kijk haar indringend aan als ik zeg: 'Truus, er komt écht zó iemand bij je.' Dan loop ik door naar de uitgang. Ik duw de deur open en kijk nog een keer de gang in. Dom van me. Truus wenkt me nu met beide handen. Ik draai me snel om en verlaat de afdeling.

Nauwelijks ben ik binnen of mijn telefoon gaat. Ze weten me opmerkelijk vroeg te vinden op deze carnavalsmaandag. Ene mevrouw Bekkers wil mij per se spreken over een misstand in de zorg, aldus de receptioniste, en ze verbindt door. Mevrouw Bekkers klinkt erg kwaad. 'Mijn man is gisteren naar de carnaval geweest,' briest ze door de telefoon, 'en u weet drommels goed dat hij christelijk-gereformeerd is! Wij vieren nooit carnaval! Nóóit, hoort u? En ik vind het heel erg dat hij zo in verzoeking is gebracht. Hij mag het dan door z'n ziekte allemaal misschien niet meer weten, maar dat betekent niet dat jullie maar wat kunnen doen!'

Ze moet even ademhalen, en dat geeft mij de gelegenheid ertussen te springen.

'Wat vervelend dat het zo gelopen is,' beaam ik, 'was uw man erg van slag?'

'Mijn man was helemaal niet van slag,' roept mevrouw nu, 'dat is juist het punt! Hij deed gewoon mee en heeft zich door jullie toedoen belachelijk gemaakt! Respectloos is het. Dit mag nóóit meer gebeuren!'

Wat is zorg?

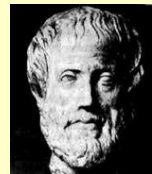
“Een manier van doen, in op mensen afgestemde betrekkingen, waarbij de zorgdrager ook afstemt op zichzelf.”

Annelies van Heijst

Een manier van doen...

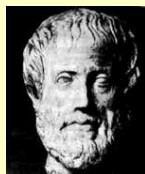
Produceren, maken
Extern doel: resultaat
Fietsband plakken

Aristoteles (384-322 v. Chr)

Een manier van doen...

Produceren, maken	Handelen
Extern doel: resultaat	Intern doel: proces zelf
Fietsband plakken	Vriendschap onderhouden

Aristoteles (384-322 v. Chr)

Handelen

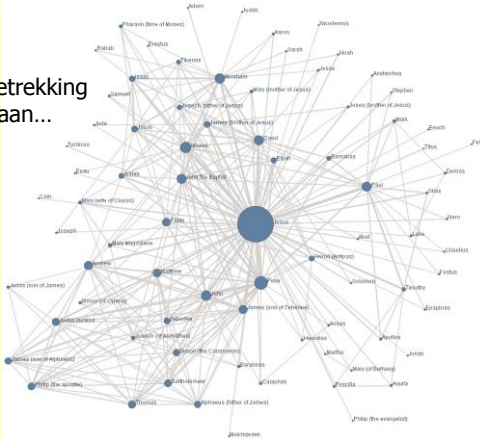
Zorgsector = web van betrekkingen

Maar:

‘Ieder mens in dat web is niet te programmeren, maar is zelf een uniek centrum van: iets nieuws kunnen beginnen.’

In de betrekking
gaan staan...

Menselijk handelen

Ongewisheid:

- geen zicht op alle betekenissen
- geen zicht op onvoorziene gevolgen (vrijheid van de ander)

Dichttimmeren = ont-menselijken

Wat doe je met ongewisheid / onzekerheid?

Interventie
"Oplossingsgericht handelen"
Probleem analyseren en reduceren (=onteigenen)
Band met grote vragen (functioneel) doorsnijden
Tragiek valt buiten de verantwoordelijkheid

Wat doe je met ongewisheid / onzekerheid?

Interventie	Presentie
"Oplossingsgericht handelen"	"Aanwezig zijn"
Probleem analyseren en reduceren (=onteigenen)	Aandachtige betrekking
Band met grote vragen (functioneel) doorsnijden	Hele leefwereld meenemen
Tragiek valt buiten de verantwoordelijkheid	Tragiek blijft in beeld

Uitdrukkingshandelingen

Present zijn en
present stellen vallen samen

Waarden:

- Verbondenheid en gehechtheid
- Kostbaarheid

Een manier van doen...

Zorgen =

- produceren, maken
(doelgericht, efficiënt, etc)
- handelen
(ongewisheid, onzekerheid)
- uitdrukkingshandeling
(verbondenheid, kostbaarheid)

... in op mensen afgestemde betrekkingen...

Neutraliteit onmogelijk
Er groeit een
betrekking door de
alledaagse nabijheid
en het lichamelijke
contact

Afstemmen = tijd en continuïteit

'Ze komen aan je bed,
stellen zich voor en
gaan met je aan de
slag, en daarna zie je
ze nooit meer terug.
Dan hoef ik toch niet
te weten wie ze zijn?'

(van Heijst, p. 103)

Aandacht (Andries Baart)

1. Instrumentele aandacht (focus/difffuus)
2. Inhoudelijk immanente aandacht
 - Weldadigheid ('gezien worden')
 - Verwondering (Cornelis Verhoeven)
 - Toegewend bewustzijn (mindfulness)
 - Ontvankelijkheid (spiritueel)

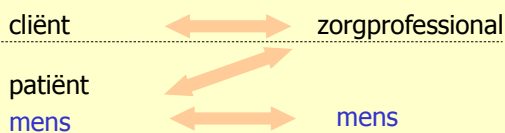
Aandacht

"Aandacht
biedt de kiem
van een
relatie,
en daaruit zal
een mens
opstaan"

(Andries Baart)

Asymmetrische relatie

... waarbij de zorgdrager ook afstemt op zichzelf.

Emotie = reactie
in beweging gebracht,
aangedaan worden

koud laten geraakt worden van je stuk raken

↓
Je laten raken (keuze)

Wat is zorg?

“Een manier van doen,
in op mensen afgestemde
betrekkingen,
waarbij de zorgdrager ook
afstemt op zichzelf.”

Dank voor de aandacht!

ZorgEthiek.nu
Samen denken over zorg